

Mr. Stjepan Ivanković

DRUŠTVENI ŽIVOT HRVATA U TOMISLAV GRADU OD 1878. DO 1941. GODINE

Razdoblje austrougarske uprave

Dolaskom austrougarske vlasti 1878. godine u Bosni i Hercegovini mnogo se šta promijenilo nabolje, od slobode vjere do utemeljenja suvremenog školstva. Međutim, najviše je razočarala zabrana nacionalnih sloboda. Hrvati u Bosni i Hercegovini su vjerovali da će im nova vlast, za koju su se zdušno borili u Bosanskohercegovačkom ustanku (1875. - 1878.), dozvoliti slobodno iskazivanje nacionalnih osjećanja, ali su se prevarili. Sve do kraja stoljeća Austro-Ugarska nije dozvolila ni spominjanje hrvatskog imena. Svih onih koji su vatreno promicali hrvatstvo u tadanjoj Bosni i Hercegovini vlasti su se vrlo brzo riješile, od generala baruna Josipa Filipovića, prvog poglavara BiH, pa do fra Grge Martića. General Filipović, koji je vojno umirio Bosnu i Hercegovinu i podčinio je austrougarskoj vlasti 1878. godine, naivno je vjerovao da je došlo vrijeme ujedinjenja BiH s tadanjom Hrvatskom. Morao je već 1880. godine otići jer, jednostavno rečeno, bio je "previše" Hrvat. Nove su vlasti isto postupile i sa fra Grgom Martićem koji je zadnjih dvadesetak godina turske vlasti bio politički i kulturni vođa hercegbosanskih Hrvata. Zagovarao je austrijske interese u Bosni i Hercegovini u vrijeme Ustanka 1875. do 1878. godine. Ali, novim austrougarskim vlastima fra Grgo je kao hrvatski rodoljub smetao. Njima nije bilo ni na kraj pameti podupiranje hrvatstva u Bosni i Hercegovini. Vrlo brzo je Martić završio među samostanskim zidinama u Kreševu, gdje je imao dovoljno vremena prebirati po svojim sjećanjima, što se najbolje vidi iz njegovih memoara koji su objavljeni poslije njegove smrti 1906. godine pod naslovom "Zapamćenja".

Posebno je bio revnostaan u zatiranju nacionalnih prava Benjamin Kallay (1839. - 1903.), mađarski političar. Od 1882. do 1903. godine bio je austrougarski zajednički ministar financija, u kojem je svojstvu upravljao i Bosnom i Hercegovinom. Strogo je zabranjivao uporabu nacionalnih imena za društva i udruge. Njegova je namjera bila stvoriti bosansku naciju, odnosno "Bošnjake" koji će govoriti "bosanskim" jezikom. Potkraj svoje uprave uvidio je da od njegova silnog truda nema ništa pa je počeo "stidljivo" dozvoljavati utemeljivanje nacionalnih društava. Kako se Austro-Ugarska odnosila prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini u vrijeme Kallayeve uprave potvrđuje i ovaj navod: "Austrija je naime odmah u početku sistematski proganjala i najgorim šikanacijama izvrgavala vođe kulturnog preporoda kod nas u Herceg-Bosni. Ilustracije radi navest ću samo jednu zgodu, koju mi je svojevremeno ispričao očevica dični starina i kulturni radnik sada već pokojni Marko Šešelj: - Jednom zgodom državna je vlast dala zatvoriti u Mostaru i to najednom oko trideset najistaknutijih Hrvata katolika. Kao delikt zbog kojeg su dotični dopali tamnice, bilo je isključivo to, što su se prigodom jedne crkvene proslave zakitili hrvatskim zastavicama. - Ovakvih i sličnih primjera, kojima je Austrija darivala pionire hrvatske misli, moglo bi se navesti sva sila."¹

Društvene prilike na kraju 19. i početkom 20. stoljeća na duvanjskom području

Tadani duvanjski kotar nije istovjetan današnjoj tomlavgradskoj općini. Naime, Šujica i njoj gravitirajuća sela pripadali su livanjskom kotaru, dok su sela Vir, Zavelim i Zagorje iz današnje posuške općine pripadali Duvnu. Tadani duvanjski kotar bio je u sastavu travničke okružne oblasti. U vrijeme Austro-Ugarske Tomislav Grad (Duvno) zvao se Županjac, dok je kotar bio duvanjski. Godine 1889. grad Županjac imao je 1.980 stanovnika, od toga 1.062 muških i 918 ženskih. Po vjeri je bilo 795 katolika, 174 pravoslavna i 1.004 muslimana. U gradu su tada bila tri učitelja: Dragutin Hrvoj, Tomislav Vuksan i Halid Šaran. Inače, prvu osnovnu školu u Županju su otvorili franjevci 1866. godine. Austrija je ovim redom otvarala osnovne škole na području današnje tomlavgradske općine: 1880. u Županju, u Šujici 1898., u Rošku Polju 1903., u Grabovici i Mokronogama 1908. i u Mandinu Selu 1910. Časne sestre sv. Vinka otvorile su u gradu 1885. godine mješovitu osnovnu školu. Poznata

¹ *Spomenica o pedeset-godišnjici Hrvatskog pjevačkog društva "Hrvoje" u Mostaru*, Mostar, 1938., str. 10.

su imena učitelja iz 1914. u duvanjskim školama: u Županjcu Ivan Dabić, Libuša Babak i Dragutin Brkić, u Rošku Polju Marija i Andrija Tomašević, u Šujici Bojko Papić i u Mandinu Selu Dušan Jelkić. Godine 1901. u Županjcu je bio liječnik dr. Witold Wojnarski i ljekarnik Moritz Kirtner.

Prema popisu stanovništva iz 1910. godine duvanjski kotar imao je 22.355 stanovnika, od čega je bilo Hrvata 86,94%. Površina kotara iznosila je 946 km². Na jedan četvorni kilometar bila su 24 žitelja. U kotaru je bila jedna gradska i 34 seoske općine, što znači da je bilo jedno gradsko naselje i 34 sela, odnosno 131 zaselak. Nastanjenih kuća bilo je 3.237, odnosno 22.355 stanovnika s vojskom, a bez vojske 22.341, što znači da je tada u Županjcu bilo 14 vojnih osoba. Spolna struktura bila je sljedeća: 11.596 muških i 10.746 ženskih. Vjerska pripadnost je bila: 19.407 katolika, 1.122 pravoslavna, 1.793 muslimana i 14 Židova.

Pismenost ili, bolje rečeno, nepismenost 1910. godine na području duvanjskog kotara bila je sljedeća: ukupno pismenih bilo je 1.079, a 49 žitelja znali su samo čitati. Izneseni podaci o pismenosti jasno govore o prosvjetnom i kulturnom stanju u duvanjskom kotaru.

Što se tiče gospodarstva, ne treba posebno isticati da se 99% pučanstva bavilo poljoprivredom i stočarstvom. I jedno i drugo bilo je na vrlo niskom proizvodnom stupnju tako da se većina stanovništva jedva mogla prehraniti. Nešto viškova, u prvom redu stočarskih, uglavnom se prodavalo u Dalmaciji, u Imotskom ili, kako ga je narod obično tada nazivao, u Varoši.

Nešto malo stanovnika bavilo se trgovinom i to u gradu, gdje je izvjestan broj građana radio u državnoj upravi, u prvom redu u Kotarskoj oblasti.

Od industrijskih i rudarskih pogona na području duvanjskog kotara jedino je 1888. godine u Eminovu Selu otvoren Rudnik mrkog ugljena koji je upošljavao do 20 radnika.

Takvo je bilo stanje u Tomislav Gradu krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Ipak, općenito stanje bilo je bolje nego prije 1878. godine pod turskom vlašću, što se posebno odnosilo na vjerske i druge slobode te na pravnu zaštitu. Sigurnost pučanstva bila je zajamčena. Postupno se razvijala prosvjeta, a time i kultura, što je imalo za posljedicu jačanje nacionalne svijesti. I u gospodarstvu se počeo osjećati napredak. Istina, od Duvna su daleko bile novoizgrađene željezničke pruge, industrijska poduzeća i rudnici koje su nove vlasti brzo gradile, ali dah se novog osjećao, što se posebno ogledalo u isticanju nacionalnog identiteta, i to kroz utemeljenje nacionalnih društava.

Utemeljenje Hrvatske čitaonice u Županjcu

Austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini dozvolile su 1897. godine osnivanje nacionalnih društava. To dopuštenje prvo je iskoristilo najstarije hrvatsko kulturno društvo u BiH *Narodno pjevačko i glazbeno društvo u Mostaru*, koje je utemeljeno 1888. i koje od 1898. nosi ime *Hrvatsko pjevačko društvo "Hrvoje" u Mostaru*.

Duvnjaci nisu dugo čekali na osnivanje svoje *Hrvatske čitaonice*. Njezinim osnivanjem udareni su temelji i *Hrvatskom pjevačkom i tamburaškom društvu "Tomislav"*.

"Kad je nastupilo dvadeseto stoljeće, poče i malo mjestance Duvno-Županjac, da se priprema na osnutak hrvatske čitaonice. To radosno pozdraviše i svi Hrvati, te im mnoga društva i pojedinci obećaše doći, da vide to historičko polje i da im kumuju kod osnutka tog prosvjetnog ognjišta. Slava bijaše zakazana početkom srpnja 1900., a za dolazak se prijaviše osobito društva iz Mostara, Sarajeva, Livna, Imotskog itd.

Na čelu privremenog odbora bijaše tadanji vrijedni župnik fra Ljudevit Radoš, rođeni Duvnjak iz Kongore, a uz njeg bijahu i rodoljubi građani: Jezildžić, Čolić, Bašić, Batinić, Rubić, Tadić i dr."²

Pripremni odbor na čelu sa fra Ljudevitom Radošem uložio je mnogo truda za organiziranje hrvatske proslave na Duvanjskom polju 1900. godine, kada je planirano i utemeljenje Hrvatske čitaonice. I kad su pripreme bile gotove, a neki se gosti već bili zaputili prema Županjcu, iz Beča je stigao brzojav o zabrani, jer se "velikohrvatska", tako je pisalo u brzojavu, proslava ne smije održati. Ali se Duvnjaci nisu predavali. "Nakon nekoliko intervencija pripravnog odbora dobio je tadanji kotarski predstojnik barun Schweiger dozvolu od više vlasti, da se može dopustiti skromni osnutak Hrvatske čitaonice bez sudjelovanja državne vlasti. I proslava započe sv. misom, koja se radi mnoštva seljačkog svijeta držala pred crkvom. Mladež je vrlo lijepo pjevala. Poslije mise nastavljeni su govori o prošlosti Hrvata, potrebi Hrvatske čitaonice te o hrvatskoj slozi i radu Hrvata.

Strance, koji su došli na proslavu pozove sebi pok. župnik na ručak te se je s njima fotografirao. To bijahu iz Mostara Ante Jukić, učitelj i hrvatski književnik, tri abiturijenta gimnazije: C. Spužević, M. Kakaridi i

² Stipo Marković: "Hrvatska proslava na Duvanjskom polju g. 1900.", "Napredak", glasilo Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u Sarajevu, godina XIII., broj 6. Sarajevo, 1938.

I. Š. Milićević, te pravnik Oblak, dopisnik slovenskih novina i C. Vlajs, fotograf. Iz Sarajeva bijaše Dasović, umir. činovnik; iz Livna: učitelj S. Marković³ i A. Dolić te gimnazisti J. i N. Kaić. A s njima se uslikao i rano preminuli učitelj i pjesnik rođeni Duvnjak Stojan Rubić.

Poslije podne urečen je bio izlet u obližnje selo Kolo. Seljaci iz daljeg otišli su svojim kućama, a iz Županja i bliže okolice vrlo se lijepo zabavljahu s gostima. Većinom su bili članovi čitaonice. Palo je mnogo lijepih govora, a najviše se istakao pokojni A. Jukić, pjesnik i rodoljub, te župnik fra Lj. Radoš. Jukić bijaše tada i potpredsjednik 'Hrvoja' i suradnik 'Osvita'. Umro je mlad u 33. godini života...⁴ Sjeme zasijano u te dane nije uništio vrijeme, ono sveđer klija i donosi obilne plodove i bogate žetve."⁵ Taj navod najbolje ilustrira koliko je truda i upornosti trebalo da se utemelji *Hrvatska čitaonica* u Županju. Nevjerojatan je entuzijizam i nacionalni zanos Hrvata iz Herceg-Bosne u to vrijeme, što se vidi i po gostima koji su stigli na proslavu u Duvanjsko polje, a došli su i iz Mostara, Sarajeva, Livna i drugih mjesta, iako je kotarski predstojnik bio zabranio proslavu.

Kasniji izvori utemeljenje Čitanice navode i kao dan utemeljenja *Hrvatskog pjevačkog i tamburaškog društva "Tomislav"*. Čitaonica je djelovala do 1920. godine odvojeno od Društva, o čemu, između ostalog, piše fra Ivo Bagarić: "Poticajem i nastojanjem duvanjskih fratara rođeno je i Hrvatsko pjevačko-tamburaško društvo. Djelovalo je u uskoj povezanosti s Čitaonicom kao i s upraviteljima župe. U poratnim dokumentima ovaj zbor pjevača i tamburaša ima svoje ime: Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo 'Tomislav'. Tako i ime ovoga društva želi upozoriti na povijest, na prošlost; probuditi svijest duvanjskih Hrvata kako bi znali tko su i što su.

³ Radi se o Stipi Markoviću, autoru navedenog teksta. Bio je učitelj u Livnu. Napisao je knjigu *Hrvatske katoličke škole i učitelji u Livnu za turske uprave sa kratkom prošlosti i opisom Livna*, Mostar, 1923.

⁴ Ante Jukić, jedno od najsvjetlijih rodoljubnih, hrvatskih, učiteljskih i prosvjetiteljskih imena u Bosni i Hercegovini krajem prošlog i u prvim godinama ovog stoljeća, rođen je 1873. u Donjoj Tuzli, a umro 1906. u Mostaru. Umro je mlad, u 33. godini života od sušice, što je u to vrijeme bila sudbina mnogih hrvatskih književnika, umjetnika i prosvjetitelja. Jukić je u svom kratkom učiteljskom životu službovao u Trebinju, Žepču, Tasovčićima i Mostaru. Gdje je god radio čitavog je sebe davao za podizanje općekulturne i nacionalne svijesti svoga naroda. Početkom stoljeća bio je jedna od najpopularnijih ličnosti u kulturnim krugovima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Pokretač je "Učiteljske Zore" koja je izlazila u Mostaru od 1905. do 1908. godine. Nažalost, danas je zaboravljen. iako je njegov doprinos širenju prosvjete, kulture i jačanju nacionalne svijesti među hrvatskim pukom u Herceg-Bosni bio velik i zapažen.

⁵ Kao pod 2.

Ova dva društva srastaju 1920. u jedno kulturnoprosvjetno društvo koje dobiva ime: Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo Tomislav i čitaonica u Duvnu. Zemaljska vlada u Sarajevu odobrila je uskoro rad i postojanje novog društva i potvrdila mu pravila.”⁶

Do Prvog svjetskog rata Hrvatska je čitaonica bila središte i žarište hrvatske duhovnosti u gradu i na čitavom duvanjskom području, iako su početkom stoljeća u Županju bile utemeljene još neke kulturne i političke udruge. Tako je 1907. godine utemeljena Podružnica Hrvatskog kulturnog društva “Napredak” iz Sarajeva, a godinu dana kasnije i Mjesni odbor Hrvatske narodne zajednice. Mjesni odbori Hrvatske narodne zajednice osnovani su i u Rošku Polju, Šujici i Viru.

Hrvatska narodna zajednica utemeljena je u Sarajevu 1908. godine. Na njezinom je čelu bio dr. Nikola Mandić, odvjetnik i tadanji podgradonačelnik Sarajeva. Njezin stvarni vođa bio je Ivo Pilar. Već do kraja 1908. godine Zajednica je brojila preko 50.000 članova. U članku 2. Pravila stoji: “Svrha HNZ je gospodarsko i prosvjetno podizanje hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Politička djelatnost isključena je.”⁷

Iako u Pravilima piše da je politička djelatnost isključena, ipak je Hrvatska narodna zajednica bila prva hrvatska politička stranka u Bosni i Hercegovini koju je utemeljila mlada hrvatska inteligencija potpomognuta bosanskohercegovačkim franjevcima. Austrija je osnivanje HNZ pomagala, jer joj je trebala potpora Hrvata u sprovođenju aneksije BiH 1908. godine. I duvanjski su Hrvati po prvi put organizirano ušli u politički život u Habsburškoj Monarhiji preko Hrvatske narodne zajednice.

Hrvatska čitaonica i knjižnica u Županju pred Prvi svjetski rat ubrajala se po broju knjiga među vodeće hrvatske čitaonice i knjižnice u Bosni i Hercegovini. “Od hrvatskih čitaonica i biblioteka po broju listova i knjiga isticale su se one u: Banja Luci, Derventi, Konjicu, Ljubuškom, Čapljini, Stocu, Žepču, Tuzli, Bosanskoj Dubici, Ključu, Sanskom Mostu, Gradačcu, Bugojnu, Duvnu (podcrtao S.I.), Varešu, Kreševu, Bosanskom Brodu, Doboju, Prijedoru, Mostaru, Bihaću, Travniku, i Visokom.”⁸

⁶ Dr. fra Ivo Bagarić: *Duvno, povijest župa duvanjskog samostana* - prigodom 150. obljetnice današnje župe Duvno 1839. - 1989., “Sveta baština”, Duvno, 1989., str. 179-180.

⁷ Luka Đaković: *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata* (1. dio Do otvaranja Sabora 1910.), “Gloбус”, Zagreb, 1985., str. 2.

⁸ Lamija Hadžiosmanović: *Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine*, Sarajevo, 1980., str. 172.

Razdoblje između dva svjetska rata

Nastankom nove države, 1918. godine, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Županjac mijenja ime u Duvno. Duvanjski kotar ostao je isti kao i u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, što znači da su Vir, Zagorje i Zavelim i dalje bili u sastavu kotara, a da je Šujica ostala u livanjskom kotaru.

Zanimljivo je usporediti neke pokazatelje popisa stanovništva iz 1910. s popisom iz 1921. godine.

Duvanjski je kotar 1910. imao 22.355, a 1921. godine 23.032 žitelja. Broj domaćinstva je 3.237 prema 3.728. Spolna je struktura 1910. bila 11.595 muških i 10.746 ženskih, a 1921. godine 11.692 muška i 11.340 ženskih. Hrvata je 1910. bilo 19.407, a 1921. 20.229, Srba je 1921. bilo 1.107 u odnosu na 1910. godinu kada ih je bilo 1.122, dok je Muslimana bilo 1.693 prema 1.798.

Pri razmatranju prethodnih podataka treba imati na umu da je između dva popisa bio Prvi svjetski rat, pa ipak se broj stanovnika povećao za 677. Smanjila se razlika između muških i ženskih u korist ženskih, što je posljedica rata, jer je muška populacija ginula na ratištima od Rusije i Galicije do Sjeverne Italije i Srbije. Što se tiče nacionalne strukture, jedino se povećao broj Hrvata, dok se smanjio broj Srba i Muslimana.

Po inicijativama, akcijama i događajima vrlo je zanimljiva povijest Hrvata u Tomislav Gradu između dva svjetska rata. Koliko je god velikosrpska vlast više pritiskala hrvatski narod, to su duvanjski Hrvati bili aktivniji u pronalaženju načina za jačanje nacionalne samobitnosti. Sve te akcije i događaji skoro su uvijek vezani za ime *Tomislav*.

U Duvnu je 1925. godine održano veliko slavlje u čast tisućgodišnjice krunidbe prvoga hrvatskog kralja Tomislava. Godinu dana ranije započela je gradnja prekrasne spomen-bazilike po projektu zagrebačkog arhitekta Potkorskog.⁹ Temeljni kamen za crkvu postavljen je 5. srpnja 1924. godine. Nova spomen-crkva trebala je biti gotova do svečane smotre 1925. godine, ali zbog nedostatka novca gradnja je trajala sve do 1940., iako je ogromne napore ulagao Organizacijski odbor za gradnju na čelu s tadanjim duvanjskim župnikom i dekanom fra Mijom Čuićem.

⁹ "Napredak", hrvatski narodni kalendar za 1924., Sarajevo.

Već smo istakli da su se Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo "Tomislav" i Hrvatska čitaonica ujediniili 1920. godine. Društvo je počelo svoj rad 1922. izgradnjom Hrvatskog spomen-doma, koji je završen 1928. godine. Prema sačuvanim podacima, u Upravnom odboru Hrvatskog pjevačkog i tamburaškog društva "Tomislav" i čitaonice 1923. godine bili su ovi Duvnjaci: predsjednik fra Mijo Čuić, potpredsjednik Ivica A. Batinić, tajnik Danijel Stipić, blagajnik Tadija Lerota, te odbornici: Danijel Tadić, Mato Zvonar i Stipo Marković, knjižničar Vinko Baraban i kućni domaćin Stipan Delač. Društvo je imalo pet počasnih članova, 82 utemeljivača i 73 izvršna člana. "Društvo goji pjesmu, a uz ovo još i tamburanje. Uz društvo je i društvena čitaonica i biblioteka sa 581 svezaka."¹⁰

Zgrada Hrvatskog spomen-doma u Tomislav Gradu, središte društvenog i kulturnog života duvanjskih Hrvata od 1928. godine do njegova rušenja u Drugom svjetskom ratu

*Tradicionalna duvanjska kola. U pozadini Vran planina
(Foto: M. Knežević, 1940.)*

¹⁰ "Napredak", hrvatski narodni kalendar za prostu 1924., "Napredak" hrvatsko kulturno društvo u Sarajevu.

Godine 1924. Hrvatska je čitaonica imala 175 članova i bila je učlanjena u Savez hrvatskih čitaonica za Bosnu i Hercegovinu.

Duvnjaci su 1925. godine pokrenuli akciju da Duvno dobije ime Tomislav Grad u čast tisućgodišnjice krunidbe prvoga hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju, ali kralj Aleksandar Karadorđević nije odobrio njihov zahtjev. Tri godine kasnije Duvnjaci će se poslužiti lukavstvom u realizaciji te njihove žarke želje. Naime, 1928. godine kralju se rodio sin, kojemu je dao ime Tomislav. Duvanjsko zastupstvo uputilo se kralju Aleksandru da ga zamoli da u čast princa Tomislava i prvoga hrvatskog kralja Tomislava Duvno dobije ime Tomislav Grad. Kralj ih je lijepo primio i podržao duvanjski zahtjev, jer se pripremao za uvođenje diktature pa je htio u narodu ostaviti ljepši dojam. Znamo što je sve prethodilo uvođenju kraljeve diktature, poznate u povijesti pod nazivom Šestojanuarska diktatura. Kraljevim namjerama najviše je smetao tadanji vođa hrvatskog naroda Stjepan Radić, pa je na njega i njegove suradnike organizirao atentat u Narodnoj skupštini u Beogradu. O prijemu duvanjskog izaslanstva kod kralja mostarska "Narodna sloboda" je pisala:

"Duvno će se zvati Tomislav grad. Ovih dana primilo je Njeg. Vel. Kralj deputaciju Duvnjaka pod vodstvom O. fra Š. Ančića, koji su zatražili da se mjesto Duvno prozove Tomislav grad u počast princa Tomislava i prvog hrv. kralja Tomislava. Kralj je tu odluku dostavio min. unutar. djela na povoljno riješenje.

Iza toga, sve koji su bili u deputaciji pozvao je na večeru i svakom darovao srebrenu duhansku kutiju sa natpisom A i M (Aleksandar i Marija), a nepušačima puceta za manžeta. Osim toga obdario ih je skupocjenim albumom sa slikama kraljeve svadbe.

Kralj se mnogo interesirao o tamošnjim prilikama i razgovarao sa seljacima, koji su mu prikazali teško privredno i političko stanje.

Napokon je Kralj odobrio, da princ Tomislav bude pokrovitelj dogradnje "Tomislavov dom" i poklonio za dovršenje doma 60.000 Din."¹¹

Tako je godine 1928. Duvno dobilo ime Tomislav Grad i nosilo ga do 1945., kada su komunističke vlasti opet uvele ime Duvno, a s propasti komunizma Duvno je konačno dobilo ime Tomislav Grad.

Ipak, s dogradnjom Dvorca kralja Tomislava trebalo je pričekati dvije godine. Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo "Tomislav" 10. kolovoza 1930. proslavilo je tridesetu obljetnicu svoga postojanja i toga je dana blagoslovljen temeljni kamen. Proslavu je uveličala glazba Hrvatskog pjevačkog

¹¹ "Narodna sloboda", glasilo Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu, Mostar, godina X., broj 6, 11. veljače 1928.

društva "Dinara" iz Livna. Program je bio sljedeći: blagoslov temeljnog kamena, akademija, koncert, narodne igre i svečani objed.

Za gradnju Spomen-crkve i Spomen-doma trebala su velika novčana sredstva. U tu svrhu utemeljen je bio u Zagrebu Centralni duvanjski odbor radi prikupljanja novca za gradnju. Uz Centralni odbor najviše je na realizaciji toga velikog projekta radio fra Mijo Čuić. Duvnjaci su uspjeli isposlovati da tadanje Ministarstvo saobraćaja pusti u opticaj prigodne poštanske marke u čast tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva, od čije se prodaje financirala i gradnja spomenutih građevina u Tomislav Gradu.

"Posredovanjem Centralnog duvanjskog odbora u Zagrebu stavilo je Ministarstvo Građevina početkom novembra prošle godine posebne marke u promet sa povišicom od 50 para odnosno 1 Din. od jedne marke u korist izgradnje spomen-crkve na Duvanjskom polju, u spomen Tisućgodišnjice Kraljevstva Hrvatskoga.

Uspjeh dosadašnje polugodišnje prodaje ovih maraka žalibože ne zadovoljava, pa je Ministarstvo Građevina dozvolilo da ove marke ostaju i nadalje u prometu."¹²

Inače, Centralni duvanjski odbor moli sve domoljube da od tada rabe isključivo "hrvatske milenijske marke", jer se na taj način uključuju u ostvarenje uzvišene i plemenite izgradnje "velebnoga spomenika stare slave naše". Spomen-marke bile su u opticaju do 30. travnja 1932. i nisu postigle očekivane rezultate.

Osim Hrvatskog pjevačkog i tamburaškog društva "Tomislav" u Tomislav Gradu je od početka tridesetih godina djelovao i Nogometni klub "Tomislav". Nogometni klub odigrao je 24. svibnja 1931. utakmicu protiv momčadi vanjskih đaka Franjevačke gimnazije iz Širokog Brijega, koji su bili na izletu u Tomislav Gradu. Rezultat je bio 4 : 0 u korist đачke ekipe.¹³

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine duvanjski je kotar imao 26.141 žitelja. Deset godina ranije bilo je 23.032 stanovnika, što znači da se pučanstvo za deset godina povećalo za 3.109 žitelja ili 13,5%.

Od značajnijih gospodarskih udruga u Tomislav Gradu je od 1922. godine djelovala Hrvatska obrtnička zadruga s o.j. Predsjednik Zadruge bio je fra Mijo Čuić, a zamjenik Pavo Bušić. Članstvo Zadruge činili su tomislavgradski trgovci, obrtnici i poneki državni dužnosnik. Glavna joj je zadaća bila podjela zajma svojim članovima. Sredstva su namicana članarinom zadrugara i bankovnim kreditima.

¹² "Narodna sloboda", Mostar, godina XII., broj 21, 31. svibnja 1930.

¹³ "Narodna sloboda", Mostar, godina XIII., broj 16, 30. svibnja 1931.

Tridesetih godina duvanjsko gospodarstvo bilo je u jadnom stanju. Nije njegovu razvoju mnogo pomogla ni Zadruga. Malo što je postojalo od gospodarskih grana osim ratarstva i stočarstva. Ratarstvo je bilo na primitivnom tehničko-proizvodnom stupnju. Drveni plug i motika bila su glavna tehnička pomagala. Iako je broj stoke bio velik, malo je radeno na njezinoj zdravstvenoj zaštiti, što potvrđuje činjenica da u to vrijeme u Tomislav Gradu nije bilo ni stalnog veterinara.

Pred Drugi svjetski rat u Duvanjskom polju utemeljena je Poljoprivredna stanica, čiji je rad imao pozitivan odraz među duvanjskim seljacima.

Razmišljalo se o isušivanju Buškog blata, ali se od razmišljanja nije dalje otišlo.

Školstvo i, općenito, obrazovanje također su bili na niskim granama. Postojalo je samo nekoliko četverorazrednih osnovnih škola, u koje su, skoro isključivo, išla muška djeca. Jedina škola u koju je išao i veći broj ženske djece bila je Osnovna škola Sestara sv. Vinka u Tomislav Gradu. U toj školi je školske 1924./25. godine od 76 učenika bila 31 djevojčica.¹⁴

U Tomislav Gradu u to vrijeme nije bilo ni srednje ili makar obrtničke škole.

Potkraj 30-ih godina, posebno stvaranjem Banovine Hrvatske 1939. godine, učinjeno je dosta na otvaranju pomoćnih osnovnih škola. Otvoreno je petnaestak takvih škola. One nisu mogle postići neke značajnije rezultate zbog nedostatka učitelja, neodgovarajućeg prostora i opreme. O uspjehu tih škola i općenito o prosvjetnom stanju u tadanjem duvanjskom kotaru pisao je "Napredak", glasilo Hrvatskog kulturnog društva, iz Sarajeva: "U nedjelju, dne 3. rujna upriličena je velika prosvjetna konferencija u Duvnu. Održana je u velikoj dvorani Hrvatskog doma. Na nju su došli pročelnik Odsjeka prof. Ante Martinović iz Sarajeva i Dr. Dane Malić nar. zastupnik iz Krapine. Odziv seljaštva bio je velik. Uz muškarce bilo je zastupano u velikom broju i ženskinje. Konferenciju je otvorio pozdravnim govorom zamjenik nar. zastupnika Pile Ančić. Dr. Malić je prikazao potrebu rada na čuvanju djece, koja baš u ovim krajevima uslijed neznanja umiru u prvoj godini života u nerazmjerno velikom broju. Uslijed neznanja silno je velik i mortalitet žena pri porodu. Prof. Martinović ocrtao se za borbu protiv nepismenosti, koja se i u duvanjskom kotaru u prošle dvije godine vodila s velikim uspjehom. Broj naučenih penje se preko 3.000. Radom se mora nastaviti još jače i ustrajnije, osobito kod žena, kod kojih je postotak nepismenosti još uvijek iznad 90 posto.

¹⁴ "Napretkov" pučki kalendar za 1925., Sarajevo.

Izlaganje prof. Martinovića narod je saslušao s velikim interesom, pa je u svrhu još uspješnije akcije odmah izabran i Akcioni odbor, koji je sastavljen ovako: predsjednik: Zvonimir Lončarić, sudac: potpredsjednik: Dr. Mijo Ferić, liječnik; tajnik: Nikola Sekula. Odbornici: Ilija (Pile) Ančić, fra Berto Dragičević, Jakiša Đikić, svi predsjednici ogranaka Seljačke sloge (10 ih na broju) i svi župnici duvanjskog kotara.

Radom će se odmah započeti. Jednodušno je zatim zaključeno da svijet u blizini škole upisuje svoju djecu, i mušku i žensku, u škole. - Oni, koji su se prošle dvije godine naučili poučavat će svoju braću i sestre čitanju i pisanju, i sebe izgrađivati učenjem računa i daljnim čitanjem knjiga Seljačke Sloge i Napretka. Tome radu će mnogo doprinijeti i Napretkove pomične knjižnice, koje se nalaze u selima: Kolo, Roško Polje, Sarajlije i Grabovica. Po mišljenju odbora trebalo bi ih poslati još bar četiri.”¹⁵

U zdravstvu bilo je i teže stanje nego u školstvu. “Čitav srez sa skoro 40.000 stanovnika nema bolnice, apoteke i nijedne ambulante. Za čitav srez postoji jedan jedini liječnik. Mortalitet je velik, osobito dojenčadi. Bolesti haraju kao tuberkuloza, tifus i druge. Narod vjeruje u vradžbine i nadriljekarstvo.”¹⁶ To su riječi načelnika duvanjskog kotara 19. studenog 1940. godine.

Pred Drugi svjetski rat, kao i za čitavo vrijeme postojanja Karadorđevićeve Jugoslavije, glavnina društvenog života u Tomislav Gradu odvijala se u Hrvatskom pjevačkom i tamburaškom društvu “Tomislav” i čitaonici, zato je zanimljiv zapisnik 40. godišnje skupštine “Tomislava”, koja je održana 28. siječnja 1940. godine.

Skupštini je predsjedavao Ilija Pile Ančić, predsjednik Društva, a bili su nazočni: Viktor Nedved, uime Kotarskog načelstva, Dane Stipić, tajnik, Karlo Rubić, blagajnik, Karlo Baković, knjižničar, Ivo Lerota, kućedomaćin, i odbornici: Jakiša Đikić, Frano Zrno, Nikola Sekula i Mijo Krešić. Zbog bolesti skupštini nije bio prisutan Martin Nevistić, potpredsjednik. U radu skupštine sudjelovalo je 60 članova i utemeljivača. Tajnik “Tomislava” Dane Stipić podnio je godišnji izvještaj.

Iz zapisnika saznajemo da su Hrvatsko pjevačko-tamburaško društvo “Tomislav” i čitaonica u Tomislav Gradu imali tada: 155 utemeljitelja, 106 redovnih, 6 počasnih, 6 zakladnih i 29 dobrotvornih članova. Društvo je 1939. godine nabavilo radioaparatus s akumulatorom, što je u ono vrijeme bio veliki događaj, jer radio je bio prava rijetkost i u razvijenijim

¹⁵ “Napredak”, glasilo Hrvatskog kulturnog društva “Napredak” u Sarajevu, godina XV., broj 9, rujan 1939., str. 113.

¹⁶ Hrvatski državni arhiv Zagreb, Fond Banovina Hrvatska 1939. - 1941.

sredinama. U organizaciji "Tomislava" održana je proslava rodendana braće Radić, 11. lipnja. Taj dan uvečer bio je osvijetljen Spomen-dom, održana je bakljada, predsjednik Društva Ilija Pile Ančić govorio je o životu braće Radić. "Nakon toga su otpjevali društveni pjevači nekoliko pjesama sa duvanjskog polja, a školska djeca Č. S. izvela su komad 'Slava Njima' te su tom prigodom rasprodane otkupljene značke sa likom braće Radić uz cijenu od 2 dinara u korist Središnjice Selj. Sloge 1 dinar, a 1 dinar u korist ovog društva."¹⁷

Te, 1939., godine, Hrvatsko pjevačko-tamburaško društvo "Tomislav" i čitaonica nabavili su 20 knjiga od Hrvatske knjižare i 5 knjiga od Društva sv. Jeronima iz Zagreba. Društvo je sudjelovalo na proslavi 50. obljetnice "Hrvoja" u Mostaru. "Na poziv hrvatskog društva 'Hrvoje' u Mostar prigodom njegove proslave 50. godišnjice, odbor je na svojoj sjednici donio zaključak da će na istoj biti zastupljeno naše društvo, te je prisustvovao predsjednik g. Ančić sa još oko 30 članova svaki o svome trošku."¹⁸ Tako je "Tomislav" bio uključen u proslavu 50. obljetnice najstarijeg hrvatskog društva u Bosni i Hercegovini, Hrvatskog pjevačkog društva "Hrvoje" iz Mostara.¹⁹

Društvo je 1939. godine skupilo 899 dinara za novu društvenu zastavu.

U zapisniku se govori i o nedisciplini pojedinih članova Društva te su Luka Džeko, Martin Đikić i Ivica Pirić isključeni iz "Tomislava" na mjesec dana zbog tučnjave "stim da se kroz to vrijeme imadu popraviti".

Društvo je od Banovine Hrvatske dobilo 15.000 dinara za popravak Hrvatskog spomen-doma u Tomislav Gradu. Iz zapisnika saznajemo da je 1939. godine Tomislav Grad posjetio dr. Ivan Šubašić, ban Banovine Hrvatske, koji je bio i gost Društva u Hrvatskom domu. Na Staru godinu, 31. prosinca 1939., u Hrvatskom domu održana je tradicionalna Silvestarska zabava. Inače, Silvestarska zabava bila je u Tomislav Gradu popularna. Na zabavi 1936. godine birana je i ljepotica Tomislav Grada, a za najljepšu Duvanjkicu izabrana je Sofija Stipić.

O radu Knjižnice u 1939. godini izvještaj je podnio knjižničar Karlo Baković. "Knjižničar g. Karlo Baković podnosi knjižničarski izvještaj o stanju društvene knjižnice u kojem kaže da društveni članovi slabo uzimaju društ. knjige na čitanje i da je nedavno društvo nabavilo oko 30 komada novih knjiga raznih pisaca, te izvješćuje da društ. knjižnica danas broji preko 500 komada knjiga."²⁰

¹⁷ Hrvatski državni arhiv Zagreb, Fond Banovina Hrvatska 1939. - 1941.

¹⁸ Kao pod 17.

¹⁹ *Spomenica o pedesetgodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva "Hrvoje"* u Mostaru, 1938.

²⁰ Hrvatski državni arhiv Zagreb, Fond Banovina Hrvatska 1939. - 1941.

Na 40. glavnoj skupštini Hrvatskog pjevačko-tamburaškog društva "Tomislav" i čitaonice za predsjednika ponovno je izabran Ilija Pile Ančić, za potpredsjednika fra Klemo Dokić, tadašnji nadžupnik i dekan u Tomislav Gradu, za tajnika ponovno Dane Stipić, za blagajnika Karlo I. Rubić, za knjižničara Jakiša Đikić, za kućedomaćina Frano Zrno i za odbornike: Karlo Baković, Fendo Redžepagić i Ferdo Rubić. U Nadzorni odbor ponovno su izabrani Mijo Krešić i Nikola Sekula.

Viktor Nedved, koji je zastupao kotarskog načelnika, a bio je i član Društva, predložio je da osnuju diletantsku i tamburašku sekciju ili nešto slično, "jer bi to za mladost puno koristilo, kao i za društvo, pa se po skupštini ovaj prijedlog usvaja, te se izabiru g.g. Viktor Nedved, Dane Rimac i Zvonko Tadić koji će organizirati sve potrebne sekcije".²¹

Da je "Tomislav" posvećivao pozornost informiranju svojih članova, potvrđuju podaci da je u 1939. godini nabavljen radioaparatus tri akumulatora. Tomislav Grad tada nije imao električnu struju. Društvo je bilo pretplaćeno na devet listova: "Hrvatski dnevnik", "Obzor", "Jugoslavenski list", "Seljački dom", "Svijet - 7 dana", "Hrvatica", "Hrvatski glasnik", "Gospodarska sloga" i "Savremenik".

Na kraju zapisnika piše da je skupština završila rad pjevanjem "Lijepe naše".

U prvoj polovici 20. stoljeća, bolje rečeno od dolaska Austro-Ugarske 1878. godine, Županjac, Duvno, Tomislav Grad čupao se iz stoljetnog propadanja i beznađa, nastojeći vratiti se na put nekadašnje slave. To je, dakle, glasovito Duvno! Gdje su žilavi Iliri, gdje su ustrajni Rimljani, gdje su hrvatski sabori i silni turski begovi? Gdje je stari Delminij?²² Gdje su

²¹ Kao pod 20.

²² Dr. Karlo Patsch: "Prilog topografiji i povijesti Županjca - Delminiuma" (sa 100 slika u tekstu), str. 307-366; *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Godina XVI., 3, Sarajevo, 1904. Iako je taj tekst objavljen davne 1904. godine, do sada je to najbolji i najopširniji rad o rimskom Delminiju. Carl Patsch obavio je istraživanja na lokacijama Crkvina i Karaula u tadanjem Županju. "Sasvim pouzdanu sliku podalo nam je iskopavanje od godine 1897., jer se srećnim slučajem, - što ćemo razabrati iz ovoga izvještaja, - odmah kod prvog pokusa obrelo središte nekadanje rimske varoši, njezin forum", piše Patsch. On je pouzdano utvrdio da se rimski Delminij nalazio upravo na mjestu današnjeg Tomislav Grada, gdje je otkrio ostatke rimskog foruma, više hramova i drugih građevina koje su karakteristične za rimski grad sa statusom municipija odnosno gradske samouprave. Carl Patsch (1865. - 1945.) austrijski je arheolog, kustos Zemaljskog muzeja u Sarajevu i odjelni predstojnik Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine u vrijeme austrougarske vladavine. Od 1921. do 1934. godine profesor je slavenske povijesti na Sveučilištu u Beču. Bavio se pretežno antičkom kulturom Bosne i Hercegovine i Albanije. Jedan od najpoznatijih radova mu je "Bosna i Hercegovina u rimsko doba".

sjajne palače? Daleko je Tomislav Grad bio od svega toga 1935. godine, kad je pisan tekst "Jedan pogled na Duvno" koji završava sljedećom rečenicom: "Duvno treba prosvjetliti i proširiti mu duševne horizonte."²³

Zadivljujuće je s koliko entuzijazma, požrtvovanja, volje i upornosti rade Duvnjaci na širenju nacionalnih, prosvjetnih i kulturnih obzorja da bi povratili izgublenu slavu svoga grada, duvanjskog kraja i hrvatskog naroda. Čitava aktivnost i cijeli društveni život, osim u Hrvatskom pjevačkom i tamburaškom društvu s čitaonicom, odvijali su se i kroz Podružnicu Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" iz Sarajeva, Seljačku slogu, Hrvatskog radišu, Nogometni klub "Tomislav" i neke druge oblike. Njihov se rad osjeća i do danas. Opet se Duvno zove Tomislav Grad, a nogometni klub "Tomislav". Bazilika blista većim sjajem nego što je zamišljena 1924. godine. Danas je Tomislav Grad značajno hrvatsko kulturno središte. Uloženi trud u ranijem razdoblju, od 1878. do 1941. godine, dao je prave plodove.

²³ Dr. fra Serafin Petric: "Jedan pogled u Duvno", "Napredak" glasilo hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u Sarajevu, godina X., broj 6, Sarajevo, lipanj 1935.

Hrvatsko pjevačko i tamburaško Društvo "TOMISLAV" u Tomislav gradu
Broj 108 Tomislav Grad dne 21/10. 1989....

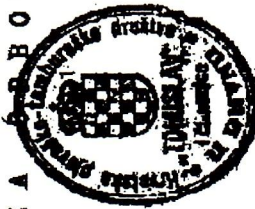
Gospodin

Anto Kukulj
u Tomislav gradu

Ovijen se od strane gore imenovatog društva obavješujući
jete da ste po Vašoj pismenoj želji primljeni za člana Gore imenova-
tog društva i to zaključkom upravnog odbora od 20/10. 1989 sa svim
pravima i dužnostima člana ovoga društva koje su propisane u društvu
nim pravilima, kao i kućnom redu.

Tajnik:
Spene

Z A P O R

Predsjednik:

Drago Buntić

Obavijest o prijemu A. K. za člana Hrvatskog društva "Tomislav"

Z A P I S N I K
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Četrdesete godišnje glavne skupštine održane dana 28. siječnja 1940.

Prisutni

Od strane sreskog načelnstva G. Viktor Nedved, zvanjenik

Od članova upravnog odbora G. Ilija / Pile / Anđić

- Tajnik: Dane Stipić
- Blagajnik: Karlo Rubić
- Knjižničar: G. Karlo Baković
- Kucodomačin: G. Ivo Lerota
- Odbornici: G. M. Jakiša Džikić, Kosta Zrno, Nikola Sekula i Mijo Krešić.

Odsutni

Podpredsjednik: G. Martin Nevistić, boćesecu spriječen.

Od članova redovni i utemeljaca: 1. Jozo Basić, 2. Luka Baraban, 3. Tade Mandušić, 4. Jozo Dilber, 5. Stipo Marković, 6. Ilija Rubić, 7. August Batinić, 8. Mato Čučić, 9. Vinko Gudelj, 10. Perko Zilić, 11. Anto Batinać, 12. Ivan Mikulić, 13. Jozo Čamber, 14. Bajro Janović, 15. Darko Batinić, 16. Abmo Kozarić, 17. Ljubo Marijanović, 18. Jozo Jurisic, 19. Branko Zrno, 20. Marko Petrović, 21. Matko Stipić, 22. Martin Džikić, 23. Salih Huzić, 24. Pero Dilber, 25. Stipo Dilber, 26. Bogdo Vuković, 27. Marinko Čučić, 28. Ivan Džalto, 29. Jozo Galic, 30. Jozo Mandušić, 31. Tade Stipić, 32. Anto Sković, 33. Ferdo Redžepagić, 34. Ferdo Rubić, 35. Luis Džeko, 36. Ivica Fivic, 37. Mirko Skaro, 38. Jozo Lovko, 39. Dane Rimas, 40. Drago Rubić, 41. Perko Marković, 42. Ivan Zrno, 43. Ivica Nevistić, 44. Mirko Tomas, 45. Mato Zvonar, 46. Stipo Anđić, 47. Dane Marković, 48. Mara udova Brstilo, 49. Ing. Dragutin Bilic, 50. Zvonko Tadić, 51. Dragutin Lucić, 52. Mato Dilber, 53. Jozo Jazic, 54. Pero Vidović, 55. Salko Nežić, 56. Marko Tadić, 57. Aleksa Baković, 58. Dane Vilić, 59. Sinisa Zelen, 60. O. Pra Niesant Dokic.

Predsjednik, G. Ilija Anđić otvara skupštinu i pozdravlja sve prisutne članove i zahvaljuje se na odativu, te predstavlja skupštini izaslanika Sreskog Načelnstva G. Viktora Nedveda, zvanjenika pa poziva članove na red i mir i molbi da članovi pomoću samimajaju pojedine izvještaje funkcionera o radu odbora, pa zatim poziva društvenog tajnika, da podnese svoj tajnički izvještaj.

Tajnik G. Dane Stipić podnosi skupštini tajnički izvještaj koji glasi:

SLAVNA GLAVNA SKUPŠTINO!

Čast mi je poštijeti izvještaj kao društvenog tajnika o radu društva i odbora u minuloj godini.

Hrvatsko pjevačko tamburasko društvo "TOMISLAV" i Čitaonica u Tomislav-gradu broji u svemu 106 redovitih, 155 utemeljitelja, 6 počasnik, 6 zakladnik i 29 dobrotvora članova.

Društvo je u svemu obdržavalo 9. redovitih odborskih sjednica i 6. izvanrednih ukupno 15.

Odbor je od prošle glavne godišnje skupštine, do 1/1. 1940 primio za članove ovog društva svega 37. članova, a u smislu društ. pravila izdao 21. opoziciju za članarinu i 4. člana radi neplaćanja članarine isključio i prisao.

Iga prošle glavne godišnje skupštine održana je prvz odborska sjednica 7. veljače 1939 god. na kojoj su doneseni slijedeći zaključci što:

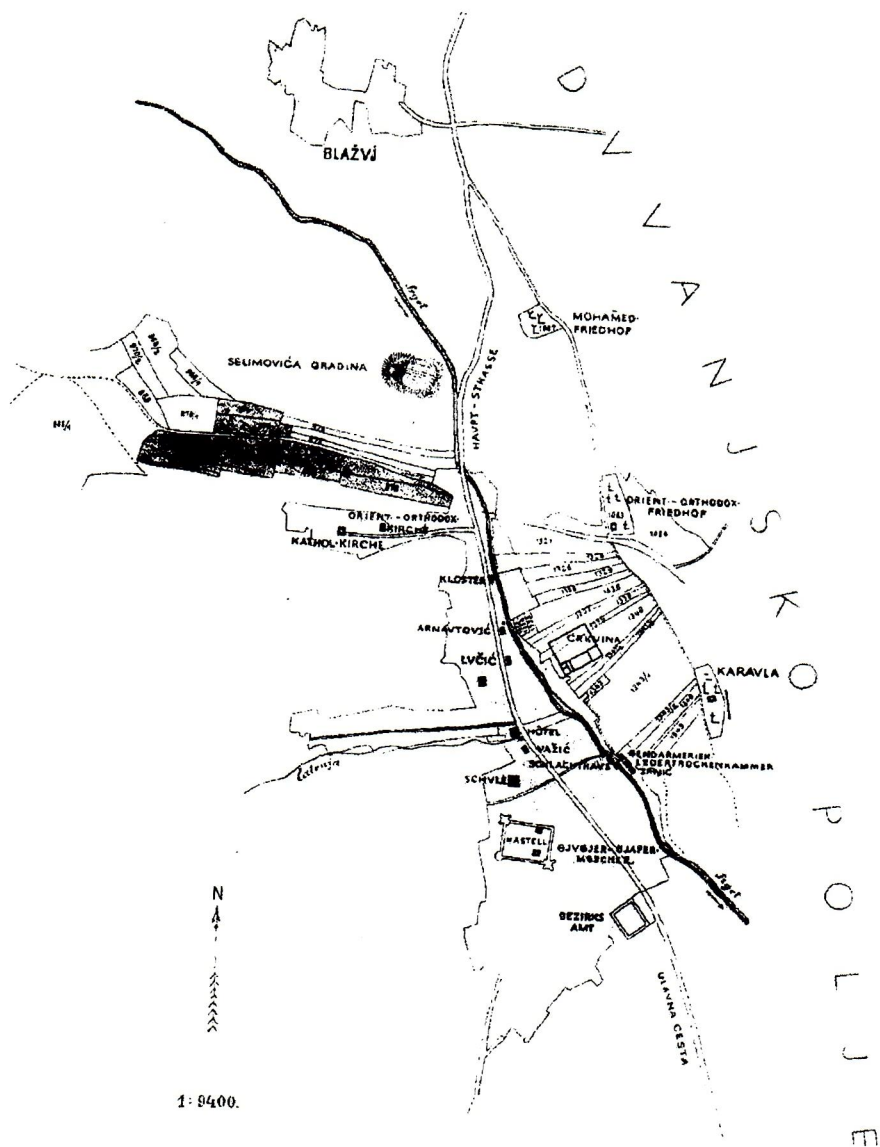
1. da se imade prirediti kajanka za 12. veljače 1939 kod postavljanja "RADIO" aparata uz otkupninu znsaka, ali usljed korote SV. OCA PAPE, PIJA XI. koji je u ono vrijeme preminao igta se nije mogla održati 2. da se nabavi jedan novi akumulator za radio, 10. časaj za kaj, 10. ibrika za kajana i 3. pljuvačnice,

3. gata stolnjaka, 1. stolice za radio, te da se izvrše sitniji popravci na društvenoj zgradi. Nadalje je usvojen predlog, da se svima neplaćovima iz koje sta zabrani pristup, a da se isti postepeno po odboracima upućuju da se izdane.

Zatim je bio pozvan društveni podvornik Mato Dilber, kojega je predsjednik saopćio zaključak sjednice, da imade paziti na red i čistocu društva a da imade vladati uzoran red, tako da su prostorije pristupačne članovima, konačno mu je bio dostavljen popis društ. inventara i pozvan da na isti priđonese potpise njegovih jamaca, kako je to glavna skupština odredila. Na drugoj odborskoj sjednici izvanrednoj od 15/II. 1939 doneseni su zaključci: 1. Da se imade prirediti POKLADNA ZABAVA, koja je bila i priredjena pa je iste prired bio kako materijalna tako i moralno vrlolicno dobar, 2. Plaćena je iz društvene blagajne miza zadužnica za pok. Joku Skaru, kao bivšem počasnom članu i dugogodišnjem blagajniku ovog društva, pa je lom prigodno predsjednik G. Ilija Anđić kementirao sarti pok. Skare i predložio odboru sutnja od jedne minute

entim se klise taj puta "SLAVA MU", što je odbor i prihvatilo, pa su neki član

Prva stranica zapisnika 40. godišnje skupštine "Tomislava"

Nacrt Županjca, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, 1904.

GESELLSCHAFTLICHES LEBEN DER KROATEN IN TOMISLAV GRAD VON 1878 BIS 1941

Zusammenfassung

Das Gebiet von Duvno wurde von 1878 bis 1941 wirtschaftlich, kulturell und im allgemeinen gesellschaftlich unentwickelt. Dem Zurückbleiben zum Trotz entwickelte sich sowohl während der Österreichisch-Ungarischen Monarchie von 1878 bis 1918 als auch während des Königreichs Jugoslawien von 1918 bis 1941 jedoch ein dynamisches gesellschaftliches und kulturelles Leben der Kroaten von Duvno. 1900 wurde in Županjac der Kroatische Lesesaal gegründet, der bis zum Untergang der Habsburger Monarchie der kulturelle und gesellschaftliche Mittelpunkt der Kroaten war.

Seit 1920 schließen sich der Kroatische Sänger- und Tamburizzagesellschaft "Tomislav" und der Kroatische Lesesaal in einer Gesellschaft zusammen. Während des Königreichs Jugoslawien war die Kroatische Sänger- und Tamburizzagesellschaft "Tomislav" zusammen mit dem Lesesaal der Hauptanreger und Realisator von allen gesellschaftlichen und kulturellen Tätigkeiten in Tomislav Grad.

Durch die Bildung des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen 1918 ändert Županjac den Namen zu Duvno, und Duvno 1928 zu Tomislav Grad.

Neben der Gesellschaft "Tomislav" wirkten im Leben der Kroaten von Duvno auch: Zweigstelle der Kroatischen Kulturgesellschaft "Napredak" (Fortschritt) aus Sarajevo, Seljačka sloga (Bauerneintracht), Hrvatski radiša (Kroatischer Arbeitsamer) und Fußballmannschaft "Tomislav".

Jede gesellschaftliche und kulturelle Aktivität spielte sich im Kroatischen Haus ab, wo alle Gesellschaften und Vereine auch Sitz hatten.

Man könnte sagen, dass das gesellschaftliche und kulturelle Leben in Županjac, Duvno oder Tomislav Grad von 1878 bis 1941 mehr entwickelt als die wirtschaftliche Macht der kroatischen Bevölkerung auf dem Gebiet von Duvno war.